

Darja Zaviršek

**Nina Vodopivec: Tu se ne bo nikoli več šivalo:
doživljanje izgube dela in propada tovarne.
Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.
307 strani (ISBN: 978-961-7104-05-9), 25 EUR**

Kaj vemo o dogajanju med zaposlenimi v postsocialističnih tovarnah, ki so po letu 1991 začele ustavljati stroje in zapirati vrata? Kaj se je dogajalo z delavko in delavcem, kako zlovesče so bile napovedi sprememb in ustavitve proizvodnje v očeh tistih, ki so bili ekonomsko odvisni od delovnega mesta in nanj čustveno navezani? Ali so se delavke in delavci ob propadu tovarne, posledici globalnih in regijskih preoblikovanj ter odločitev tistih, ki so imeli moč (rentniško obnašanje domačih kapitalistov), počutili krive?

Knjiga Nine Vodopivec je zgodovinska in antropološka študija. Ukvarja se s spreminjajočim se družbenim pomenom industrijskega dela v življenju ljudi v zgodnjem postsocialističnem času in hkrati z občutenjskim svetom delavk in delavcev, ki so doživljali razosebljenje in socialni izbris. Čas postsocialistične deindustrializacije smo univerzalno doživljali kot bolj ali manj brutalno vstopanje v neoliberalne procese sistematičnega razvrednotenja in uničevanja delavske identitete. Malo pa je zabeleženih zgodb ljudi, ki so resnične posledice tedaj modnih krilatic – »maksimizacija profita«, »prestrukturiranje tovarne«, »industrijsko preoblikovanje« – doživljali na svoji koži. Avtorica knjige nas uvede v perspektivo delavk in delavcev, skozi katero uvidimo, da neoliberalne floskule niso bile nič drugega kot »pokrivajoče besede«, ki so kamuflirale odpuščanja in izbris pozitivne delavske identitete. Ljudje so iz delavk in delavcev čez noč postali »prejemniki socialnih pomoči«, »socialni problem«, ki se je po letu 1991 zgrnil na centre za socialno delo. Mnogi so npr. zaradi starosti ali poklicnih bolezni postali »težko zaposljivi«, od njih se je pričakovalo, da se s posledicami odpusta spopadajo sami. Avtorica zapiše: »Konkretno izkušnjo tovarniškega dela je zato pomembno obravnavati skozi utelešene vezi, občutja in čustva ljudi pa tudi kot kolektivne procese, povezane z družbenimi razmerami« (str. 249).

Nina Vodopivec se je z delavkami tovarne Mura pogovarjala skozi dolgo časovno obdobje, med letoma 2009, ko je opravila prve pogovore, in 2020, ko so se ljudje s že s časovnim zamikom ozirali na svoje delo in na boleče dogodke propada tovarne, na prevladujoče medijske diskurze, in ter na lastne strategije preživetja.

Knjiga je torej hkrati dokumentirano pričevanje o procesu propadanja ene najuspešnejših in uglednih jugoslovanskih tekstilnih tovarn in izris doživljanja deindustrializacije pri tistih, ki so bili najbolj prizadeti. Avtorica beleži občutke nemoči, jeze ter fizične in psihične izčrpanosti spričo sprememb in odpuščanj. Dokumentira različne vrste discipliniranja in nadzorovanja delavk in delavcev Mure, ko se je tovarna začela zapirati: tedanje vodstvo je na primer najelo podjetje, ki je po domovih preverjalo, ali so bili delavci na bolniški res doma. Nadrobno analizira nekatere spremembe, ki se

zdiyo na prvi pogled delavstvu koristne, v resnici pa so ga subtilno izničevale. Ena od takšnih je bila leta 2003 uvedena »kolektivna norma«, po kateri so bile vse delavke za strojem plačane enako, ne glede na opravljeno delo, kar je med njimi v resnici zmanjšalo občutke soodvisnosti in solidarnosti. Vse do konca 90. let je bilo delo v tovarnah normirano: plačo je vsakomur določala dosežena »norma«. Ta prisila je med delavkami ustvarjala solidarnost in soodgovornost, »ta pridne« so pomagale »drugim«, kar jih je povezovalo. »Kolektivna norma« pa je nasprotno med delavkami in delavci povečala konflikte in demotivirala bolj delovne, ki niso bili pripravljene delati za »manj delovne«.

Proces množičnega odpuščanja ljudi je v tekstilni tovarni Mura vrh dosegel leta 2009, ko je bilo hkrati odpuščenih več kot 2600 delavk in delavcev; v letu 1991 je bilo zaposlenih okoli 6000 ljudi. Z razpadom Jugoslavije je tovarna izgubila jugoslovansko tržišče, kamor je pred tem prodajala 60 % celotne proizvodnje. Nastala situacija je nedvomno zahtevala strukturne spremembe, sposobno vodstvo in zavezo vodilnih, da se tovarna ohrani; žal nič od tega ni bilo na voljo. A ni šlo zgolj za izgube zaposlitev, temveč tudi za načine in posledice odpuščanja, ki je bilo netransparentno, večinoma je potekalo skrivaj, s sprenevedanji in lažnimi obljubami: »Nihče od vodilnih ni prišel povedat: «slabo je, začeli bomo odpuščati», kar koli. Praktično do zadnjega ne« (str. 58). Ker je bilo v tovarni več kot 80 % zaposlenih žensk, je problem za odpuščene zavzel še nove dimenzije. Odpuščene Murine delavke niso imele niti informacij niti denarja, ko so jih odpustili, so se le težka prebijale iz meseca v mesec. Med njimi je bilo veliko žensk, ki so same skrbele za svoje otroke.

Zaradi spremenjenih gospodarskih in političnih okoliščin so se občutno zaostrili konflikti med delavkami in delavci ter delodajalci, med »proizvodnjo in režijo«. Vse očitnejša je postajala zastarana organizacija dela v proizvodnem procesu, poglobljalo se je nezaupanje med delavstvom in vodstvom tovarne, moč menedžerjev je postajala vse večja, pretok informacij se je prekinil, ljudje so imeli občutek, da je vodenje netransparentno in ljudem sovražno. Družbene spremembe, ki so povzročale kolektivno socialno trpljenje, niso bile prepoznane kot strukturni problem, temveč so se individualizirale: ženskam so sugerirali, da gre za njihov, torej »individualni« problem, da so problem one same. Tudi javni diskurz je odpuščanje Murinih delavk individualiziral; avtorica poudarja, da se na to niso odzvale nobene politike, ne socialno varstvo in ne javno zdravje: »Ljudje naj bi se pobrali in šli naprej!« (str. 75).

Ljudje, ki so bili brez izkušenj samoiniciativnega povezovanja v kolektive za socialno akcijo in samozagovorništvo, so ostali sami in nemi. Zato sta bila šok in travma ljudi še večja, pri mnogih posameznikah sta prerasla v dolgotrajne težave v duševnem zdravju. Te niso bile povezane toliko z dejstvom, da so izgubile delovno mesto, temveč z načinom, kako so čez noč, brez razlage in brez afirmacije svojega dolgoletnega prispevka k tovarni ostale brez vsega. Doživele so izkušnjo zavrženosti, nevrednosti, bile so kot »zadnja cunjka« (str. 61). Pripadnost tovarni in kolektivu ni imela več nobene vrednosti, delovna usposobljenost ni več štela nič. V odnosu do delavk Mure se je dodobra razkrila potsocialistična mentaliteta menedžerjev, ki so v delavstvu videli zares nevredno navlako, ljudi brez obraza.

Ob tem velja spomniti, da tako v času socializma kot v zgodnjem postsocialističnem času v Sloveniji ni bilo prostora za »pričanje za drugega«, za »čuječe žalovanje« z drugim, za »dejavno podporo«. Socialistična identiteta, zgrajena na ideologiji dela (udarnišтва), je konstruirala šibke, torej vse tiste, ki se temu idealu niso mogli približati (na primer hendikepirani, brezposelni). Prostora za artikulacijo občutij ni bilo, saj ukvarjanje z občutki vedno prinese žalovanje, izraze ranljivosti, zavedanje izgube in tudi transformacijo. Žalovanje se ni razumelo kot del posttravmatske osebnostne rasti (*posttraumatic growth*), temveč kot zasebna neuravnovešenost. Zato je socialistična identiteta strukturirana enodimenzionalno in preprosto, za krepitev družbene kohezivnosti se spodbujajo predvsem »herojske zgodbe«; za samorefleksijo, ozaveščenost in opolnomočenje v večinskem kanonu ni prostora.

Morda je tudi to eden od razlogov, da družbeno pogojeno trpljenje, ki ga opisuje avtorica, ni bilo ne kolektivno artikulirano niti družbeno prepoznano. Prav tako ni bilo problematizirano, da so se odpuščene Murine delavke upirale položaju »sprejemalk socialne pomoči«, v katerega so bile potisnjene. Po propadu tovarne se je njihova viktimizacija nadaljevala. Najvišji predstavniki državne oblasti so jih pošiljali v institucije socialnega varstva, slabo usposobljeni zaposleni na zavodih za zaposlovanje, ki niso bili usposobljeni za vživiljanje v položaj svojih strank, kaj šele za strokovno vodenje pogovora, so jih obravnavali še posebej slabo in imeli do njih nerazumna pričakovanja: da se na zavod pripeljejo ob določeni uri, čeprav v kraju ni bilo avtobusa; da svoje otroke ure in ure puščajo same ipd. Podobni procesi so potekali tudi po drugih tovarnah. Spomnimo le na vse menedžerske odkupe in prevzeme po letu 2000 ter na zmanjšanje moči sindikatov po letu 2004, ko se je tudi v Muri začela resnična kriza (str. 50).

Knjiga je nujno branje za vse, ki želijo z razbiranjem postsocialistične tranzicije in zmage neoliberalnega modela bolje razumeti današnjo družbo ter razloge za obstoječe socialno trpljenje, in ki se zavedajo nuje, da to znanje postane del javnega zavedanja in refleksij. Raziskovanje čustev in afekta je pri proučevanju družbenih dogajanj, kakršno je bilo postsocialistično »industrijsko prestrukturiranje«, izjemnega pomena, prav tako kot je družbeno pripoznavanje preteklega trpljenja pomembno za javno artikulacijo žalovanja za svetom, ki je bil uničen. Še posebej, ker v procesu postsocialistične deindustrializacije za vse to ni bilo prostora.